

ODLIKE SAVREMENIH KRIMINALNIH TRŽIŠTA

CHARACTERISTICS OF MODERN CRIMINAL MARKETS

Pregledni naučni članak

*Doc. dr. Sergej Uljanov**

*Prof. dr. Milan Milošević**

Sažetak

U mnogim delovima sveta više kriminalnih tržišta deluje na istom prostoru, podrivajući ekonomsku stabilnost, regionalni mir i društvenu bezbednost. U različitom stepenu, kriminalna tržišta se međusobno preklapaju ili jačaju. Autori dihotomno sagledavaju ukupnost kriminalnih tržišta, u odnosu na okruženje, opredeljujući ih kao realna i virtuelna. Ističu da obe kategorije determinišu sledeće karakteristike: globalnost, transnacionalnost, mobilnost, prilagodljivost, promenljivost, konvergentnost, komplementarnost, korelativnost i fenomenološka povezanost sa polikriminalitetom zbog čega su stalni izvor bezbednosnog rizika i konstantno rastuća pretnja za javnu bezbednost. Svoju pažnju autori posebno posvećuju pitanju konvergentnosti kriminalnih tržišta, te smatraju da je ovo primarna odlika kriminalnih tržišta i kao takva dominantna u odnosu na druge odlike koje se izvode iz nje ili su sa njom blisko povezane, kako pojavno tako i esencijalno. U radu je naročito naglašen međusobni uticaj kriminalnih tržišta, kao odraz efekta polikriminaliteta i funkcionalne uzajamnosti svrhe transnacionalno najfrekventnijih kriminalnih aktivnosti. Sistemi ilegalnog transporta robe i „legalizovanja“ kriminalnog profita kroz čitave finansijske lavirinte sajber perača novca, kako autori smatraju, takođe su indikatori postojanja singularnog ili mrežnog prisustva kriminalnih tržišta. Autori kroz prizmu konvergentnosti, ali i drugih determinanti kriminalnih tržišta, nastoje da prikažu domet koruptivnih konstrukcija, za koje su mišljenja da ukazuju na ključna kriminalna čvorišta i osetljive tačke u strukturi lokalnog i regionalnog polikriminalnog miljea. U finalu rada, autori postojanje kriminalnih čvorišta

** Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union-Nikola Tesla“, Beograd, Srbija, e-mail: sergej.uljanov@fjsp.edu.rs*

** Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union-Nikola Tesla“, Beograd, Srbija, e-mail: milan.milosevic@fjsp.edu.rs*

dovode u nedvosmislenu vezu sa aktivnim delovanjem kriminalnih žarišta, kao demonstracije intenziteta postupanja organizovanih kriminalnih grupa čije međudejstvo formira obim i sadržaj kriminalnog tržišta kroz ponudu i potražnju ilegalnih zahteva i „usluga“.

Ključne reči: kriminalno tržište, bezbednosni rizik, konvergentnost, polikriminalitet, transnacionalnost, javna bezbednost.

Abstract

In many parts of the world, multiple criminal markets operate in the same area, undermining economic stability, regional peace and social security. To varying degrees, criminal markets overlap or strengthen. The authors dichotomously view the totality of criminal markets, in relation to the surroundings, defining them as real and virtual. They point out that both categories are determined by the following characteristics: globality, transnationality, mobility, adaptability, variability, convergence, complementarity, correlation and phenomenological connection with poly-criminality, which is why they are a constant source of security risk and a constantly growing threat to public security. The authors pay special attention to the issue of convergence of criminal markets, consider it as a primary feature of criminal markets and as being dominant in relation to other determinants derived from it or closely related to it, both emergently and essentially. The paper emphasizes the mutual influence of criminal markets, as a reflection of the effect of poly-criminality and the functional reciprocity of the purpose of the most transnational criminal activities. Systems of illegal transport of goods and "legalization" of criminal profit through the entire financial labyrinths of cyber money launderers, as the authors believe, are also indicators of the existence of a singular or network presence of criminal markets. Through the prism of convergence, just like via other determinants of criminal markets, the authors try to show the range of corrupt constructions, which are considered to indicate key criminal hubs and sensitive points in the structure of the local and regional poly-criminal milieus. Last but not least, the authors unambiguously connect the existence of criminal hubs with the active operation of criminal hotspots, as a demonstration of the intensity of actions of organized criminal groups whose interaction forms the extent and

the very matter of the criminal market through supply and demand of illegal needs and “services”.

Key words: criminal market, security risk, convergence, poly-criminality, transnationality, public safety.

1. UVOD

Svake godine povećava se broj stanovnika u svetu, pa tako i obim razmene podataka, roba i usluga među njima. Velika većina ovih razmena je legitimna i korisna. Ipak, njihov značajan deo to nije. Rast globalnog kriminaliteta pretnja je ideji i praksi vladavine prava bez koje ne može biti održivog socijalnog razvoja naše civilizacije. Transnacionalna kriminalna tržišta ne poznaju granice prostora niti vremena predstavljajući svojevrsan katalizator krijumčarenja i distribucije opojne droge i oružja, trgovine ljudima, nezakonitog odlaganja toksičnog otpada, otimanja i zloupotrebe prirodnih resursa, te uništavanja biljnog i životinjskog sveta (Clark, Fraser, Hamilton-Smith, 2021). Enormne sume ilegalnog profita protiču svake godine, dobro skrivenim i međunarodno umreženim, finansijskim lavirintima perača novca, devastirajući lokalne ekonomske sisteme, koruptivno podrivajući temelje javnog sektora i izazivajući konflikte u društvenoj zajednici. Transnacionalna kriminalna tržišta, bez svake sumnje, uništavaju temeljne društvene vrednosti ugrožavajući na međunarodnom planu mir, zdravlje i prosperitet građana izazivanjem bolesti, bede i nasilja u čitavim regionima Afrike, Azije i Južne Amerike.

Kriminalna tržišta, iako prikriivena, moraju biti dovoljno otvorena da privuku tražioce kriminalnih usluga što podrazumeva određenu „uzdržanost“ u reagovanju državnih institucija. Korupcija je često implicitna, a građani mogu imati utisak da bi pritužbe bile beskorisne. Kriminalne grupe ponekad stiču podršku javnosti pružanjem socijalnih usluga i materijalne podrške, koju kapaciteti ekonomski siromašnijih država ne mogu da obezbede. Tako kriminalna tržišta poprimaju ulogu kojom se ilegalno uspostavlja i održava socijalni mir. U ovakvim uslovima odsustva funkcionisanja pravne države sprovođenje zakona može da pokrene nasilnu reakciju organizovanih kriminalnih grupa, koje po svaku cenu nastoje da održe prisilnu i nezakonitu ravnotežu ponude i potražnje na kriminalnim tržištima zbog čega može doći do blokiranja mehanizma primene zakona. Dakle, stvarna pretnja

organizovanog kriminaliteta ne može se svesti na nasilje ograničeno okvirima kriminalnog tržišta, već poprima širi društveni kontekst koji ispunjava kompleksnu prirodu uspostavljanja i oblikovanja društveno-ekonomskih odnosa.

Sprovođenje zakona može imati veliki uticaj na kriminalna tržišta, ali se mora primeniti strateški ili može imati efekte suprotne od očekivanih i praćene negativnim posledicama. Na primer, razbijanje velikih kokainskih kartela može da dovede do pojave niza manjih kriminalnih grupa za krijumčarenje ove opojne droge. Konkurencija između ovih grupa oboriće cenu opojne droge omogućujući tako njenu masovniju upotrebu. S druge strane, ne može se dopustiti da ekspanzija kriminalnih tržišta dovede u pitanje stabilnost same države do nivoa njene negacije, pa je intervencija organa krivičnog gonjenja nužna makar bila i ograničenog dometa. Međutim, grupe profesionalnih delinkvenata prilagodiće svoje delovanje kako radi izbegavanja oštice odgovora državnih organa, tako i radi ostvarivanja mogućnosti za sticanje još većeg ilegalnog profita. Na primer, unutar jake mreže za krijumčarenje ljudi, koja funkcioniše u dužem vremenskom periodu, mogu se pojaviti organizovane kriminalne grupe spremne da se uključe i u druge oblike kriminalnih aktivnosti zbog čega se na ruti za ilegalnu migraciju učestalo pojavljuju slučajevi otmica i iznuda. Ovde je reč o polikriminalitetu, koji je redovan pratilac savremenih kriminalnih tržišta. Bez obzira na to da li bezbednosne rizike pokreće funkcionisanje kriminalnih tržišta ili aktivnost organizovanih kriminalnih grupa, ugrožavanje javne bezbednosti prevazilazi nacionalne okvire i poprima regionalne razmere. Priroda ovako destruktivnih i regresivnih procesa u društvu, kako smatramo, ogleda se u odlikama savremenih kriminalnih tržišta.

2. FENOMEN SAVREMENOG KRIMINALNOG TRŽIŠTA

Kako pojmovno pozicionirati kriminalno tržište u uslovima današnjice? Metodološki se opredeljujemo za izdvajanje dve grupe faktora, čiji međusobni uticaji određuju volumen fenomena kriminalnog tržišta u sadašnjem svetu – spoljne i unutrašnje.

Eksterne činioce uticaja klasifikovaćemo u sledeće podgrupe: sistemsku, ekonomsko-normativnu, podgrupu ponude i podgrupu potražnje (Albanese, 2020). U sistemsku podgrupu uvrstićemo sledeće činjenice od značaja: neadekvatna obuka organa za primenu zakona, nizak nivo svesti o kriminalnoj

pretnji, nedovoljna pažnja subjekata koji primenjuju zakon, neusklađenost nacionalnih zakonodavstava u slučajevima transnacionalnih kriminalnih aktivnosti, postojanje kriminalizovanih elemenata organa za primenu zakona (Albanese, 2020). Ekonomsko-normativnu podgrupu čine: istovremeno postojanje legalnih i ilegalnih tržišta, ostvarivanje većeg kriminalnog profita u odnosu na kapacitete drugih ilegalnih tržišta, slabost normativnog sistema koja privlači izvršioce ilegalnih radnji da zloupotrebljavaju ekonomske kapacitete i materijalne resurse, „nevidljivost“ kriminalnih grupa i „crnih“ fondova za organe krivičnog gonjenja (Albanese, 2020). Podgrupa ponude obuhvata: nesrazmeru ekonomskog blagostanja, odsustvo životnog standarda, nejednakost materijalnih mogućnosti, disbalans na tržištu radne snage i usmerenost na ostvarivanje kratkoročnih ciljeva radi sticanja brzog profita, radno eksploatisanje maloletnih osoba uključujući i decu, te porast broja ilegalnih „firmi“ i intenziteta njihovih nezakonitih aktivnosti (Albanese, 2020). Podgrupu potražnje određuju naredni faktori: odustvo kontrole kretanja robe, nevršenje nadzora formiranja fondova, slabost mera za sprečavanje korupcije i porast broja kriminalnih ciljeva uz odustvo svesti o jačanju kriminalnih pretnji (Albanese, 2020).

Kao fenomen izložen uticajima navedenih spoljnih faktorima, kriminalno tržište reaguje ispoljavajući svoje odlike, koje prepoznamo kao unutrašnje faktore odnosno esencijalne karakteristike, svojstvene pojmu kriminalnog tržišta *per se*. Upravo ove odlike kvalitativno izdvajaju pojam kriminalnog tržišta u odnosu na druge srodne fenomene, kao što su npr. kriminalna mreža, kriminalni milje, ponuda i potražnja ilegalne robe i nezakonitih usluga, ilegalna trgovina i sl. U ovu grupu faktora spadaju sledeće odlike savremenog kriminalnog tržišta: globalnost, transnacionalnost, mobilnost, prilagodljivost, promenljivost, konvergentnost, komplementarnost, korelativnost. Kriminalna tržišta su u poslednjih pola veka napustila državne granice i postale međunarodna kategorija, koja je u prvo vreme bila samo transnacionalno zastupljena, da bi ubrzo potom poprimila regionalni karakter zbog čega je u poslednjim decenijama odlikuje atribut globalnosti (Clark, Fraser, Hamilton-Smith, 2021). Dakle zasigurno možemo zaključiti da kriminalno tržište odlikuju transnacionalnost i globalnost, zavisno od činjenice operativnog delovanja samog kriminalnog tržišta. Upravo ove navedene odlike upućuju na sledeću karakteristiku, koja se ogleda u mobilnosti. Bez mobilnosti kriminalno tržište ne bi imalo suštinski kapacitet da bude ni transnacionalno niti globalno ostajući ograničeno lokalnim okolnostima u nacionalnim

okvirima države *in concreto* (Holligan, McLean, McHugh, 2020). Uz mobilnost, prilagodljivost kriminalnog tržišta, kao jedna od njegovih ključnih osobina, uvodi njegove činioce i aktere u uslove inostranih kriminalnih miljea sa kojima ulazi u zajedničke međunarodne kriminalne mreže (Densley, McLean, Deuchar, Harding, 2018). Iz prilagodljivosti proističe odlika promenljivosti, koja sledi kao odraz prethodno navedenih karakteristika kriminalnog tržišta. Mišljenja smo da su različita kriminalna tržišta, kao istovrsni fenomeni, međusobno u komplementarnim i korelativnim uzajamnim vezama zbog čega moraju imati upravo takve odrednice. Komplementarnost i korelativnost, kako smatramo, nedvosmisleno deriviraju iz konvergentnosti, kojoj dajemo primarni značaj kao odlike kriminalnog tržišta *par excellence*. Upravo konvergentnost ima svojstvo ključne determinante zbog svoje dualne prirode, koja obuhvata kako interne fenomenološke odnose između kriminalnih tržišta tako i eksterne relacije kriminalnog tržišta sa drugim pojmovima iz ravni ilegalnih pojava oblika društvenog života. Navedeno nas opredeljuje da konvergentnost izdvojimo iz grupe unutrašnjih faktora i razmotrimo njen značaj kao ključne odlike savremenog kriminalnog tržišta i *condicio sine qua non* dihotomne prirode ovog fenomena.

3. KONVERGENTNOST SAVREMENOG KRIMINALNOG TRŽIŠTA

Kriminalno tržište je pod višestrukim uticajem konvergentnosti. Organizovane kriminalne grupe teže da diverzifikuju efekat rizika i tako umanje uspeh organa za primenu zakona istovremeno povećavajući mogućnosti ostvarivanja ilegalnog profita. Ovo je slučaj kada konkretna kriminalna grupa vrši nezakonite aktivnosti u više oblasti kriminala, pa tako dok krijumčari opojne droge da bi izmakla pažnji organa krivičnog gonjenja proširuje dijapazon svojih ilegalnih radnji na trgovinu ljudima ili krijumčarenje robe i migranata. Na ovaj način se maskira osnovna kriminalna aktivnost, koja donosi najviše zarade, drugim oblicima nezakonitog delovanja na koje je fokusirana primarna pažnja u sprovođenju zakona (United States Agency for International Development [USAID], 2020). Nije zanemarljivo da do navedenog dolazi i zbog odgovora nosilaca kriminalne aktivnosti na promene u odnosima ponude i potražnje na kriminalnom tržištu.

Da bi proširile obim i raznovrsnost svog delovanja, kriminalne grupe plasiraju gotovinske iznose, ulažu u nabavku oružja, šire mrežu svojih

kontakata u matičnom socijalnom miljeu i van njega, uspostavljaju nove puteve transporta i formiraju koruptivne odnose sa državnim sektorom. Kao primer navodimo brazilsku organizovanu kriminalnu grupu „Primeiro Comando da Capital“ čija dominantna aktivnost je usmerena na ilegalnu distribuciju opojne droge kokain, ali koja koristi svoje ustaljene rute i veze kako bi dodatno obuhvatila kriminalne oblasti ilegalnog rudarstva i krijumčarenja oružja radi razvijanja većeg broja kanala za dotok prihoda i uvećala profit (Farah, Babineau, 2019). Ova vrsta proširenja obima i umnožavanja vrsta kriminalnih aktivnosti može biti oportunistička, ali i povremena odnosno konstantna (USAID, 2020). Takođe, u praksi su prisutni i primeri ojačavanja mogućnosti kriminalne zarade zbog čega kriminalne grupe trgovaca ljudima svoje žrtve zloupotrebljavaju za krijumčarenje i ilegalnu distribuciju opojnih droga, koje prenose u svom telu ili prtljagu. Odnos zavisnosti žrtve i trgovca ljudima pojačava nametanje konzumacije narkotika žrtvama, koje se kriminalizuju i postaju regruteri i prevoznici novih žrtava trgovine ljudima, a neretko i organizatori prinudne prostitucije, radnog eksploatiranja i prisilnog prosjačenja na delu kriminalne rute za trgovinu ljudima. Dakle, kao što je moguće primarnu profitnu kriminalnu aktivnost prikrivati drugim oblicima ilegalnog delovanja čiji profil izaziva manju pažnju organa za primenu zakona, tako je moguće i proširiti osnovnu kriminalnu aktivnost kroz nekoliko drugih koje zbirno ili pojedinačno mogu ostvariti veću kriminalnu zaradu (Long, 2019). Drugim rečima, konvergentnost kriminalnog tržišta u ovakvim slučajevima rezultuje izrazitim prisustvom polikriminaliteta. Na kriminalnom tržištu, pored polikriminalnog prisustva raznovrsnih manje ili više društveno opasnih, bezbednosno rizičnih i kriminalno profitnih nezakonitih postupanja, moguće je zasnivanje odnosa ponude i potražnje među samim organizovanim kriminalnim grupama. Ovde je reč o transakcionoj konvergenciji, koja za razliku od prethodne polikriminalne, usmerava kriminalne grupe da međusobno kupuju i potražuju ilegalne usluge (USAID, 2020). Ova konvergencija će se verovatnije dogoditi tamo gde kriminalne grupe deluju na različitim kriminalnim tržištima i nisu međusobno u direktnoj konkurenciji. Na primer, kriminalne grupe koje su aktivne na različitim kriminalnim tržištima mogu da sarađuju sa ilegalnim trgovcima oružjem radi kupovine oružja. Slično, organizovane kriminalne grupe mogu koristiti žrtve trgovine ljudima za podršku svojim aktivnostima, kao što je zloupotreba dece za prisilni rad u nezakonitom rudarstvu ili prinudno bavljenje uličnim krađama, prosjačenjem, prostitucijom i nekim vidovima teških krađa, pa čak i

razbojništva. Kriminalne grupe mogu takođe imati specijalizovane interne usluge, kao što su falsifikovanje dokumenata, održavanje kodiranog sistema za razmenu podataka i diskretnu komunikaciju, iznuđivanje, pranje novca, te „iznajmljivanje“ profesionalnih izvršilaca krvnih delikata drugim kriminalnim grupama.

Naredni oblik konvergencije kriminalnih tržišta podrazumeva da organizovane kriminalne grupe potražuju slične usluge od zajedničkog snabdevača. Tržišta kriminala mogu se na ovaj način konvergirati u bankarstvu, računovodstvu, pravnom zastupništvu, falsifikovanju, transportu, isporuci, špediciji, lučkim uslugama, postupanju na graničnim prelazima i aerodromima, a pre svega u načinima za ostvarivanje koruptivnog uticaja (USAID, 2020). Tako, na primer, vršiocima nezakonitih usluga pomažu kriminalnim grupama u zasnivanju korisnih veza, kako međusobnih tako i sa javnim sektorom, radi pravljenja kanala, ruta i mreža za distribuciju nedozvoljene robe. U tom smislu je moguće da nekoliko posrednika omogući ilegalni transport drvene građe iz zemlje porekla, u kojoj je to zaštićeni resurs, logističkim kreiranjem špediterskih aranžmana i neophodne dokumentacije, koja „pokriva“ aktivnosti kompanija za utovar i isporuku tereta, bankovne račune u trećim državama radi prikriivanja finansijskih tokova, lažne podatke o rutama letova da bi se opravdalo vreme potrebno za vazdušni transport i falsifikovane izveštaje o tehničkoj ispravnosti i podobnosti teretnih aviona. Istovremeno ovakva kriminalna šema upotrebljava se i za krijumčarenje oružja ili čak dijamanata, koji se ilegalno transportuju uz drvenu građu.

U sve tri vrste konvergencije, geografski prostor često igra važnu ulogu u povezivanju kriminalnih tržišta. Organizovane kriminalne grupe mogu iskoristiti prednosti istih transportnih ruta i uticaj korumpiranih odnosa duž tih kanala za transport više ilegalnih proizvoda u istim ili različitim smerovima. U Africi, kriminalne grupe često krijumčare rubine i slonovaču u kontejnerima sa ilegalno sečenom drvnom građom (Haysom, 2018). U Južnoj Americi, narko karteli angažuju iste vozače i kamione za ilegalni transport opojne droge kojima se prevoze iregularni migranti (USAID, 2020). Koruptivni odnosi često olakšavaju kretanje nezakonite robe unutar neke zemlje ili preko državnih granica. Organizovane kriminalne grupe u svojoj komunikaciju upotrebljavaju termin „posedovanje puta“, koji se odnosi na rutu na nekom već postojećem ili novom trgovačkom putu, što omogućava ilegalnoj robi da se neometano prevozi pod okriljem nepostupanja korumpiranih državnih službenika (USAID, 2020). Neki geografski lokaliteti posebno pogoduju kriminalnim

tržišnim operacijama. Ovi lokaliteti se često nalaze u državama koje su pogođene institucionalnom slabošću, što omogućava kriminalnim grupama da lako ostvare koruptivni uticaj na državne organe ili da izbegnu njihovu kontrolu, ali takođe imaju i dobru transportnu infrastrukturu i dovoljno razvijene legalne ekonomske sisteme za prikrivanje ilegalnih usluga i drugih nezakonitih aktivnosti. U stvari, mnoga od glavnih središta nezakonite globalne ekonomije takođe su i čvorišta legalne ekonomije, kao na primer Bangkok i Dubai (USAID, 2020). U Africi su aktivnosti iz oblasti organizovanog kriminala koncentrisane u najvećim ekonomskim strukturama zastupljenim u Keniji, Nigeriji i Južnoj Africi, koje istovremeno sadrže najrazvijenija transportna čvorišta na ovom kontinentu (Enhancing Africa's ability to Counter Transnational Crime [ENACT], 2019). Ostala kriminalna čvorišta nezakonitih aktivnosti razvijaju se u oblastima osporavanog suvereniteta, kao što je Pridnjestrovlje u Moldaviji, te u pograničnim oblastima, na primer, Somalije sa Etiopijom i Kenijom odnosno Argentine sa Brazilom i Paragvajem (USAID, 2020). Koncentracija kriminalnog delovanja na takvim lokacijama može imati devastirajući ekonomski, baš kao i socijalni, efekat na lokalne zajednice, iz kojih se stanovnici često nasilno kriminalizuju zbog prinudnog vršenja kriminalnih aktivnosti u određenom području kroz koje prolazi neki od segmenata određene kriminalne rute.

S obzirom na značaj geografskih predispozicija za uticaj konvergencije na razvoj i funkcionisanje kriminalnih tržišta, sagledavanje legalnih trgovinskih konekcija za krijumčarenje nedozvoljene robe može biti od značaja. Trgovački putevi obično su vezani za određena područja porekla i odredišta konkretne vrste robe koja se izvozi odnosno uvozi. Više vrsta ilegalne robe koja se transportuje rutama uz trgovačke puteva ili čak na njima, može pružiti mogućnosti za konvergenciju kriminalnih tržišta, kao i saznanja o geografskim lokacijama izvora i odredišta same kriminalne rute. Ovo može biti važno za strateško i taktičko određivanje ciljeva aktivnosti u borbu protiv organizovanih kriminalnih grupa. Raznovrsnost nedozvoljene robe i ilegalnih usluga koje potiču iz država Indokine i veoma su zastupljene na kriminalnim tržištima u Evropi, uključujući trgovinu ljudima, falsifikovanje i ilegalnu distribuciju opojne droge, može pružiti mogućnosti za konvergenciju kriminalnih tržišta, kako na odredištu tako i u tranzitu na kriminalnim rutama. Fokusirano istraživanje tokova kretanja nedozvoljene robe i kriminalnih usluga unutar manjeg geografskog područja može nam dati detaljnije informacije o potencijalnim tačkama konvergencije koje ukazuju na aktivnost

povezanih kriminalnih tržišta, kao posledice postojanja žarišta i čvorišta nezakonitog delovanja.

Kriminalna tržišta takođe mogu u većoj ili manjoj meri konvergirati sa legalnim tržištima. Kriminalne grupe mogu oprati svoj nezakoniti profit putem tržišnog delovanja legalnih poslovnih subjekata ili sakriti nedozvoljenu robu u zakonitom teretu. Kriminalna grupa može biti vlasnik legalnih kompanija ili angažovati za saradnju vlasnike firmi odnosno zaposlene. Kockarnice, ugostiteljski objekti, građevinski projekti ili drugi javni poslovi koji olakšavaju stvaranje profita posebno su privlačni za pranje novca, a firme koje uvoze ili izvoze robu posebno su privlačne za prikriveno krijumčarenje nedozvoljene robe. Tako se, na primer, može investirati u izgradnju mreže trgovačkih centara kako bi se omogućilo plasiranje kriminalne zarade u legalne finansijske tokove i istovremeno krijumčarila opojna droga u kontejnerima za transport zakonite robe (Haysom, Gastrow, Shaw, 2018). Slično, u jugoistočnoj Aziji zabranjena trgovina zaštićenim vrstama divljih životinja i opojnom drogom često se maskira vođenjem legalnih poslova u vezi sa veleprodajom poljoprivrednih i šumskih proizvoda, građevinskog materijala, električne opreme, te ponudom ugostiteljskih usluga i keteringa (Felbab-Brown, 2017). Ova vrsta konvergencije može imati štetan uticaj na legalnu ekonomiju jer nelegalna finansijska sredstva plasirana kroz legalnu aktivnost kompanija ugrožavaju poziciju drugih poslovnih subjekata na zakonitom tržištu i šire konvergentni uticaj kriminalnih tržišta (Haysom, Gastrow, Shaw, 2018).

U normativnim sistemima u kojima trgovina robom podleže propisima, organizovane kriminalne grupe mogu upravljati legalnim i nezakonitim poslovima u istoj proizvodnoj grani. Tamo gde su zakonom određeni uslovi pod kojima je dozvoljena prodaju robe, kao na primer prodaja životinja u objektima za njihov uzgoj ili distribucija minerala, drvene građe i vatrenog oružja putem dozvola odnosno potvrda, kriminalne grupe mogu nastojati da „ozakone“ i distribuiraju svoju nedozvoljenu robu kroz legalni lanac snabdevanja (USAID, 2020). Kriminalne grupe mogu koristiti čitav niz legalnih kompanija, koje aktivno ili po inerciji, podržavaju njihove ilegalne aktivnosti. Kriminalni subjekti mogu prevoziti svoju robu preko komercijalnih prevoznika, prenositi novac preko banaka ili angažovati računovođe i advokate koji će im pomoći u upravljanju ilegalnim poslovanjem. Nadzor koruptivnih elemenata u svojim redovima, u najvećem broju slučajeva, vrše same firme nedopuštajući državnim organima da vrše uticaj javnog na privatni sektor (USAID, 2020). Konvergenciju često omogućavaju državni organi koji imaju

koristi od kriminalnih aranžmana. Ilustrativno, konvergencija legalnog i nezakonitog poslovanja omogućena je odsustvom primene principa vladavine prava i neefektivnom kaznenom politikom zbog čega se podsticaji rukovodećih društvenih slojeva svode na sticanje koristi kroz propuštanje vršenja kontrolne delatnosti.

4. ODGOVORI NA BEZBEDNOSNI RIZIK KONVERGENCIJE

Otkrivanje prisustva efekta delovanja konvergencije kroz povezanost kriminalnih tržišta može unaprediti primenu mera i programskih odgovora u borbi protiv organizovanih kriminalnih aktivnosti. To bi moglo pomoći da se razjasni domet koruptivnih aranžmana na legalnim tržištima, u lokalnim ekonomskim strukturama i delovima organa za primenu zakona. Razumevanje kontura ilegalnih ekonomskih procesa ključno je za prekidanje odnosa između aktera kriminala i njihovih zaštitnika, te za ojačavanje kritičnih tačaka u sistemu odgovornosti. Štaviše, razmena informacija između organa za sprovođenje zakona, finansijskih službi, civilnog društva i privatnog sektora radi uočavanja kriminalnih činilaca i ilegalnih postupanja na kriminalnim tržištima može smanjiti broj subjekata koji trpe štetu i otkriti one koji nezakonito posluju na više tržišta. U isto vreme, sveobuhvatniji pogled na vršioce kriminalnih aktivnosti mogao bi pružiti priliku za koordiniranim postupanjem organa za sprovođenje zakona i pravosuđa u cilju usklađenog delovanja i kombinovanog aktiviranja svojih kapaciteta, upotrebe resursa, stručnog delovanja i pravovremene primene ovlašćenja u skladu sa konkretnim normativnim sistemom (Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020).

Postojanje uticaja konvergencije takođe može pomoći u identifikaciji ključnih čvorova u kriminalnim mrežama koji predstavljaju tačke ranjivosti organizovanih kriminalnih grupa. Policijsko targetiranje tih čvorova u kriminalnim mrežama može poremetiti odvijanje više kriminalnih aktivnosti istovremeno, čineći mreže manje efikasnim, narušavajući pouzdane odnose i povećavajući troškove poslovanja. Tako, na primer, zamena ključnih subjekata nosilaca nezakonitih usluga izvan kriminalne mreže može biti moguća, ali finansijski je manje isplativa odnosno vremenski teško održiva jer nije jednostavno niti je moguće brzo ostvariti pozicioniranje u mreži za krijumčarenje automatskog vatrenog oružja duge cevi.

U okolnostima u kojima konvergencija ima oblik polikriminaliteta, organi za sprovođenje zakona i finansijske službe mogu biti u mogućnosti da

iskoriste ranjivosti organizovane kriminalne grupe upravo na jednom od njenih kriminalnih tržišta. Drugim rečima, finansijski aspekt načina izvršenja ilegalne trgovine divljim životinjama daleko je jednostavniji od kriminalne konstrukcije za krijumčarenje i distribuciju ilegalnih opojnih droga zbog čega je lakše uočljiv organima za primenu zakona (Van Uhm, Nijman, 2020). Na taj način otkrivanjem jednostavnijih oblika kriminalne aktivnosti, na istom kriminalnom tržištu, može se otkriti delovanje organizovane kriminalne grupe čije aktivnosti su daleko društveno opasnije (Keatinge, 2019). Suštinski, tamo gde se kapaciteti i pristupi za borbu protiv organizovanih kriminalnih grupa razlikuju u odnosu na profil konkretnog kriminalnog tržišta, neutralisanjem jednog oblika kriminalne aktivnosti mogao bi se olakšati napredak u suzbijanju drugih i težih vrsta ilegalnih radnji jedne ili više konvergentno povezanih organizovanih kriminalnih grupa (Korajlić, 2012).

U meri u kojoj će postupanja državnih organa verovatno imati uticaja na rad kriminalnih tržišta, njihove aktivnosti svakako mogu biti efikasnije ako su osmišljene i sprovedene u odnosu na širi kontekst delovanja konvergencije. Programi za borbu protiv korupcije, na primer, mogu imati širi uticaj pri jačanju obaveza i rešavanju zabrinutosti zainteresovanih strana pogođenih prisustvom i intenzivnim konvergentnim delovanjem višestrukih kriminalnih tržišta (Van Uhm, Moreto, 2018). Konvergencija nezakonitog i legalnog poslovanja upućuje na značaj drugih vrsta mera organa za primenu zakona, od kojih izdvajamo: pooštavanje kazni za pomagače izvršiocima kriminalnih aktivnosti, kao što su poslovne banke, računovodstvene firme i advokatske kancelarije; jačanje normativnih mogućnosti o objavljivanju finansijskih podataka i pojačavanju obaveznosti dužne pažnje banaka; poboljšanje veza između banaka i regulatornih tela i pospešivanje praćenja procesa izdavanja dozvola i potvrda na legalnim i uređenim tržištima.

Uprkos ovim brojnim i ostvarivim mogućnostima, delovanje konvergencije može, ali i ne mora povećati političku volju za borbu protiv organizovanih kriminalnih aktivnosti. Iako prepoznavanje povezanosti ilegalnih radnji i njihov širi uticaj može pokrenuti ovo pitanje, politički lideri i njihovi birači mogu imati više političke volje za rešavanje diskretnih pitanja, koja bi se na primer odnosila na falsifikovanje lekova i medicinskih proizvoda odnosno nezakonitu trgovinu divljim životinjama, nego za rešavanje problema organizovanog kriminala u celosti. U nekim slučajevima oni mogu imati aktivan interes da se ne bave određenim aspektima organizovanog kriminala jer bi suprotstavljanje mnogim vidovima organizovanog kriminala odjednom

moglo poremetiti mnoštvo postojećih koruptivnih odnosa i tako uzrokovati veći politički rizik. Osim toga, fokusiranje isključivo na konvergenciju i na ciljanje kritičnih tačaka ukrštanja aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa na povezanim ilegalnim tržištima, ne bi trebalo da ima prednost u odnosu na rešavanje najhitnijih bezbednosnih pitanja u slučaju da se ona razlikuju. S tim u vezi, napori da se ciljano preseku ilegalna trgovina opojnom drogom i trgovina ljudima, mogu usmeriti pažnju na trgovinu ženama radi seksualne eksploatacije u državi u kojoj je prinudni rad najugroženiji oblik trgovine ljudima. Ovo bi valjalo imati na umu u svakom konkretnom slučaju i u zavisnosti od specifičnih bezbednosnih okolnosti u nekom području, tako da od potencijalnog pitanja ne bi trebalo praviti osnovu za određivanje fokusa konvergencije kriminalnih tržišta kao jedinog i najvažnijeg bezbednosnog rizika u datim uslovima delovanja organizovanih kriminalnih grupa.

Naposletku, aspekt značaja konvergencije može opteretiti kapacitete pravosudnih sistema jer povećava složenost procesuiranja i suđenja za izvršene kriminalne aktivnosti. Nosioci aktivnosti u krivičnom pravosuđu mogu biti van kapaciteta da istraže neke vrste kriminalnih aktivnosti zbog zastarelog sistema forenzičkog računovodstva, suočavanja sa pitanjima nadležnosti u kojima je uključeno više državnih organa ili primena različitih zakona, kao i poteškoća u snalaženju sa mehanizmima i protokolima ekstradicije odnosno drugih tehničkih osobenosti međunarodnih kriminalnih aktivnosti. Ipak, obraćanje pažnje na efekte konvergencije kriminalnih tržišta može pokrenuti proces unapređivanja edukacije i tehničke opremljenosti organa za primenu zakona i pravosudnih organizacionih jedinica.

5. ZAKLJUČAK

Kriminalna tržišta mogu se konvergirati kada organizovana kriminalna grupa deluje u više oblasti nelegalnog poslovanja ili kupuje nedozvoljenu robu odnosno usluge od druge kriminalne grupe. Ilegalna tržišta se takođe mogu konvergirati sa zakonitim tržištima kada organizovana kriminalna grupa nastoji da prikrije svoje aktivnosti putem kompanija koje kupuju revizorske, bankarske i pravne usluge radi podržavanja njenih kriminalnih aktivnosti. Države sa dobrom infrastrukturom i tržištima, ali slabijim institucijama, češće će služiti kao centri za širenje nezakonitih aktivnosti u sferi globalne ekonomije.

Sva rešenja koja bi bila usmerena protiv krijumčara ljudi, u svrhu boljeg položaja migranata u uslovima pandemije ili bilo koje druge vanredne situacije, moraju imati u vidu ulogu imigracionih vlasti u stvaranju rizika zbog oštine vođenja borbe protiv krijumčarenja migranata. U suprotnom, sprovođenje mera za suzbijanje tokova ilegalne migracije u pandemijskim okolnostima nastaviće da povećava neizvesnost i opasnost kao stalne pratioce iregularnih migranata u svojim mučnim i prikrivenim načinima kretanja.

Fokus javnog sektora na uočavanje konvergencije kriminalnih tržišta može poboljšati systemske reakcije na pretnje organizovanog kriminala i to u smeru utvrđivanja dometa koruptivnih konstrukcija na legalnim tržištima, u lokalnim zajednicama i delovima javnog sektora (Clark, Gibbs, 2020). Ovim se može postići bolje sagledavanje realnog dometa mera organa za primenu zakona, identifikovanje i funkcionalna analizi ključnih tačaka ranjivosti u polikriminalnim mrežama, primena normativnih rešenja i istražnih tehnika u ispitivanju jednog kriminalnog tržišta radi detektovanja i razbijanja drugih kriminalnih tržišta, jačanje političke volje kod niza zainteresovanih strana u javnom i privatnom sektoru, te usmeravanje pažnje na potencijalno prisutne ilegalne tokove prikrivene u legalnom poslovanju.

U svakom slučaju, neophodno je proceniti da li usmerenost organa za primenu zakona na efekte i prisustvo konvergencije kriminalnih tržišta, kako u kriminalnom miljeu tako i u oblasti legalnog odvijanja društvenog života, može umanjiti političku volju i spremnost za borbu protiv organizovanih kriminalnih grupa, skrenuti pažnju sa primarnih činilaca bezbednosnog rizika ili opstruktivno opteretiti kapacitete policije i pravosudnih organa, u kojim slučajevima bi valjalo preduzeti korake za ublažavanje ovih neželjenih pojava.

LITERATURA

1. Albanese, J. S., (2020). Why Organized Crime Seeks New Criminal Markets. In: Zabyelina Y., van Uhm D. eds., *Illegal Mining. Organized Crime, Corruption and Ecocide in a Resource-Scarce World*. London: Palgrave Macmillan, pp. 31-42.
2. Clark, A., Gibbs, E., (2020). Voices of social dislocation, lost work and economic restructuring: narratives from marginalised localities in the 'new Scotland'. *Memory Studies*, 13 (1), pp. 39-59.
3. Clark, A., Fraser, A., Hamilton-Smith N., (2021). Networked territorialism: the routes and roots of organised crime. *Trends in Organized Crime*, 24, pp. 246-262.
4. Densley, J., McLean, R., Deuchar, R., Harding, S., (2018). An altered state? Emergent changes to illicit drug markets and distribution networks in Scotland. *International Journal on Drug Policy*, 58, pp. 113-120.
5. Douglas, F., Babineau, K., (2019). A Strategic Overview of Latin America: Identifying New Convergence Centers, Forgotten Territories and Vital Hubs for Transnational Organized Crime. *Strategic Perspectives*, 28, pp. 1-38.
6. Enhancing Africa's ability to Counter Transnational Crime, 2019. *Organised Crime Index Africa (2019)*. Geneva: Global Initiative Against Transnational Organized Crime.
7. Felbab-Brown, Vanda. (2017). *The Extinction Market: Wildlife Trafficking and How to Counter It*. New York: Oxford University Press.
8. Haysom, S., (2018). Where Crime Compounds Conflict: Understanding Northern Mozambique's Vulnerabilities. Geneva: Global Initiative Against Transnational Organized Crime.
9. Haysom, S., Gastrow P., Shaw M., (2018). *The Heroin Coast: A Political Economy along the Eastern African Seaboard*. ENACT Research Paper 4. Geneva: Global Initiative Against Transnational Organized Crime.
10. Holligan, C., McLean, R., McHugh, R., (2020). Exploring County lines: criminal drug distribution practices in Scotland. *Youth Justice*, 20 (1-2), pp. 50-63.

11. Keatinge, T., (2019). Money Laundering and the Illegal Wildlife Trade: Financial Action at Last? Commentary, Centre for Financial Crime and Security Studies, The Royal United Services Institute, 28 Avgust 2019. [online] Dostupno na: <<https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/money-laundering-and-illegal-wildlife-trade-financial-action-last>> [29.09.2021.].
12. Korajlić, N., (2012). Istraživanje krivičnih djela. Pravni fakultet Sarajevo.
13. Korajlić, N., Šuperina, M., Selimić, M., (2020). Uvod u kriminalistiku na znanstvenim temeljima suprostavljanja kriminalitetu. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
14. O'Hagan, A., Long, A., (2019). The socioeconomic effects of organised crimes county lines on the United Kingdom community. *Forensic Research & Criminology International Journal*, 7 (5), pp. 274-280.
15. United States Agency for International Development, (2020). Strengthening Rule of Law Approaches to Address Organized Crime: Criminal Market Convergence. Washington D. C.: Bureau for Africa, United States Agency for International Development.
16. Van Uhm, D. P., Moreto, W. D. (2018). Corruption within the illegal wildlife trade: A symbiotic and antithetical enterprise. *British Journal of Criminology*, 58 (4), pp. 864-885.
17. Van Uhm, D. P., Nijman, R. C. C., (2020). The convergence of environmental crime with other serious crimes: Subtypes within the environmental crime continuum. *European Journal of Criminology*, 1, pp. 1-20.